

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΝΗΦΩΝΙΣΜΟΥ (1885-1906)

Έμμανουήλ Καραγεωργούδη
Αν. Καθηγητής
Ιστορίας και Γραμματείας
της Εκκλησίας της Ελλάδος
ΕΚΠΑ

Κατὰ τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου}, μία μικρὴ ομάδα μοναχῶν τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγάλου Σπηλαίου Καλαβρύτων, μὲ τὶς δραστηριότητές της, ἀναστάτωσε τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ὅπως προκύπτει, ἄλλωστε, ἀπὸ δημοσιεύματα στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς. Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ὁπαδοὶ τους χαρακτηρίσθηκαν «*Νηφωνισταὶ*» καὶ ἡ κίνησή τους «*Νηφωνισμός*», ἐξ αἰτίας τοῦ ἀρχηγοῦ τους, ποῦ ὀνομαζόταν Νήφον Δημόπουλος. Περὶ Νηφωνισμοῦ καὶ νηφωνιστῶν ἐλάχιστα στοιχεῖα διαλαμβάνονται μόνον στὴ μελέτη τοῦ μακαριστοῦ Βασιλείου Ἀτέση, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερα*¹, μὲ ἀφορμὴ τὴν βιογραφία τοῦ ἐπισκόπου Καλαβρύτων Φιλαρέτου Γιαννοῦλη (1901-1907)². Τὸ παρὸν ἄρθρο βασισμένο σὲ πληροφορίες, ποῦ διασώζονται στὰ

---

1. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερα*, τ. Β', σσ. 240 – 241.

2. Ὁ.π., σσ. 239-242.

Πρακτικά τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, ἐπιχειρεῖ τὴ συμπλήρωση αὐτοῦ τοῦ κενοῦ στὴ βιβλιογραφία.

α. Οἱ πρωτεργάτες τοῦ Νηφωνισμοῦ καὶ ἡ δράση τους.

Ὁ Νηφωνισμός, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίσθηκε ὡς παράδοξο καὶ ἀλλόκοτο μυστήριό τῆς ἐποχῆς τοῦ³, καθὼς, ἐπίσης, καὶ φρικώδης συμμορία⁴, ἀνάγει τὴν ὑπαρξή του στὸ ἔτος 1885, ὅποτε, στὴν ἱερὰ Μονὴ Μεγάλου Σπηλαίου, ἰδρύθηκε ὁ ἰδιότυπος σύλλογος ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς, Νήφωνα Δημόπουλο, Νήφωνα Ἀνδρικόπουλο ἑλληνοδιδάσκαλο, Ἀγαθόδωρο Μαρκόπουλο, κ.λπ⁵. Σημειωτέον ὅτι στὴν ἐπαρχία Καλαβρύτων ἡ ὁμολογὴ ἐπισκοπῆ διατελοῦσε σὲ χρεῖα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1889 μέχρι καὶ τὸ 1901⁶, γεγονός που διευκόλυνε, ὅπωςδήποτε, παρεκκλησιαστικῆς δραστηριότητες. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδεολογικὸ κλίμα⁷ τῆς ἐποχῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ λαϊκὴ θρησκευτικότητα εἰνοοῦσε τὴν ἐμφάνισή διαφόρων θρησκευτικῶν κινήσεων, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν Θεοφίλου Καίρη,

3. *Ἀνάπλασις*, φ. 301, 2.10.1903, σ.7.

4. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902.

5. Ἐφ. *Καροί*, 9.1.1900.

6. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, «Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἐπιστημονικὸν Θεολογικὸν Σύγγραμμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας* 54(1972) 452.

7. Γιὰ τὸ ἰδεολογικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς βλ. Κ. ΔΗΜΑΡΑ, *Ἑλληνικὸς Ρομαντισμός*, Νεοελληνικὰ Μελετήματα 7, Ἐκδοτικὴ Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1982, σσ. 281 καὶ 388-390.

Κοσμᾶ Φλαμιάτου, Χριστοφόρου Παναγιωτοπούλου ἢ Παπουλάκου καὶ Ἀπ. Μακράκη.

Ὡς πρόεδρος τοῦ συλλόγου εἶχε καταγγελεθῆ ὁ Ἀγαθόδωρος Μαρκόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρνηθεῖ τὴν κατηγορία⁸, κυριότερος, ὅμως, ἐκφραστὴς τοῦ Νηφωνισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Νήφων Δημόπουλος. Γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Νήφωνος Δημοπούλου δὲν ἔχουν περισταθεῖ πολλὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα. Συμπεραίνουμε ὅτι γεννήθηκε τὸ ἔτος 1845 ἢ 1846, ἀφοῦ ἐρωτώμενος σχετικὰ μὲ τὴν ἡλικία του, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀπολογίας του στὴν Ἱερὰ Σύνοδο, τὸν Μάρτιο τοῦ 1901, ἀναφέρει πὼς εἶναι 55 ἐτῶν⁹. Ἦταν μάλλον ἀγράμματος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ δὴλωση τοῦ ὑπουργοῦ Ἀ. Μομφεράτου¹⁰. Ἦταν συγγενὴς τοῦ Μητροπολίτου Προκοπίου Β'¹¹. Συνδέθηκε μὲ τὸν κύκλο τοῦ Ἀπόστολου Μακράκη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1879, ὑπέβαλε μήνυση, μαζί μὲ ἄλλους μακρakisτὲς κληρικοὺς (Ἱερόθεο Μητρόπουλο, Εὐσέβιο Ματθόπουλο κ.λπ.), κατὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Προκοπίου Α' (Γεωργιάδη) ἐπὶ σιμωνία. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, στὴν ὁποία εἶχε

8. Ἐφ. Σκρίπ, φ. 2325, 4.2.1902.

9. Πρακτικὰ Ἱερᾶς Συνόδου ἀπὸ 1 Νοεμβρίου 1899 μέχρι 22 Δεκεμβρίου 1906 (ἀπὸ τοῦδε Π.Ι.Σ.), συνεδρία 51, φ. 65.

10. Ἐφ. Ἀκρόπολις, φ. 7189, 12.2.1902 καὶ ἔφ. Σκρίπ, φ. 2333, 12.2.1902.

11. Τὴ συγγένεια Νήφωνος-Προκοπίου ἀρνεῖται, σὲ δὴλωσή του ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ὁ βουλευτὴς Θ. Ζαΐμης. (Βλ. Ἐφ. Ἐμπρός, φ. 1902, 12.2.1902). Ὡστόσο, τὴν παραδέχεται ὁ ἴδιος ὁ Νήφων, σὲ συνέντευξή του στὴν ἴδια ἐφημερίδα (φ. 1898, 8.2.1902). Βλ. καὶ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, (Μητροπολίτου πρώην Λίμνου), *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σημερον*, τ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 241, ὑποσ. 1 (ὅπου ἐξ ἀβλεψίας «Προκοπίου Α'» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Προκοπίου Β').

υποβληθεῖ ἡ μήνυση, ἔκρινε ὅτι δὲν εὐσταθοῦσε ἡ καταγγελία καὶ τὴν ἀπέρριψε¹². Ὁ Νήφων, ἐπίσης, εἶχε καταδικασθεῖ, τόσο ἀπὸ τὸ Ἐπισκοπικὸ Δικαστήριον Μαντινείας (Ἀπρίλιος 1875), ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο (Ἀπόφαση 118/9-2-1879) ὡς Μακρακιστής¹³. Ἡ ἐπίδραση τὴν ὁποία δέχθηκε ἀπὸ τὸ Μακράκη, προκύπτει, ἐπίσης, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νήφων, ὅπως διαλαμβάνεται στὴν ἐπόμενη ἐνότητα, μεταξύ τῶν ἄλλων δοξασιῶν, πρέσβευε καὶ τὴ μακράκειο θεωρία περὶ τρισυνθέτου τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἀγαμίας, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι εἶχε ὡς πρότυπο τὴν ἀναμορφωτικὴ δρᾶση τοῦ Μακράκη, χωρὶς, ὅμως, ἡ κίνησή του νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς δρασεῶς του (τοῦ Μακράκη) καὶ χωρὶς νὰ ἀποκτήσει ἀνάλογη ἐμβέλεια¹⁴. Ὁ Νήφων ἐξ ἄλλου εἶχε διατελέσει Ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Προκοπίου Β΄ (Οἰκονομίδου) στὸν Πειραιᾶ καὶ ἱεροψάλτης τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ Ταξιαρχῶν Τριπόλεως¹⁵. Τέλος, τὸ 1902 βρίσκεται νοσηλεύομενος

12. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερα*, τόμος Α΄, Ἐν Ἀθῆναις 1948, σ. 15.

13. *Ἀνάπαισις*, φ. 302, 9.10.1903, σ. 6. Βλ., ἐπίσης, ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, Δ., *Νομοκανονικαὶ ἐνασχολήσεις. Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Κανονικοῦ Ποινικοῦ Δικαίου. Τὰ κατὰ τὴν μείζονα Ἱερὰν Σύνοδον (Ἰούλιος τοῦ 1941)*, Ἀθῆνα 1943, σσ. 135-136, ὅπου τὸ κείμενο τῆς ἀποφάσεως, καὶ σ. 136, ὅπου τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ Νήφων, ἱεροδιάκονος τότε, μεταξύ ἄλλων μακρακιστῶν κληρικῶν, τίθεται σὲ ὀκταετῆ ἀργία καὶ ἰσόχρονο περιορισμὸ στὴν ἱερὰ μονὴ Τουρλιανῆς Μυκόνου.

14. Γιὰ τὴν ἀναμορφωτικὴ κίνηση τοῦ Μακράκη βλ. ΕΜ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥΔΗ, *Χριστιανισμὸς καὶ πολιτικὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολο Μακράκη*, Σπουδὴ Ὀρθοδοξίας 3, Θεσσαλονίκη χχ., ἰδίως τὶς σσ. 23-39.

15. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2326, 5.2.1902.

στό Άρεταίειο νοσοκομείο¹⁶, άγνοείται δέ ή χρονολογία θανάτου του.

Όπως φαίνεται, ό μυστικός αυτός σύλλογος άσκούσε ειρὸν προσηλυτισμό στους νεαροτέρους δοκίμους μοναχούς και σε πολλά άλλα πρόσωπα, τόσο στην ιερά μονή Μεγάλου Σπηλαίου και την περιφέρειά της, όσο και στην περιοχή τῆς Τριπόλεως, όπου μεταφτεύθηκε. Ό σύλλογος επέβαλλε στους μουμένους άπόλυτη ύπακοή στις άποφάσεις και θελήσεις του, τους άπειλούσε δέ ότι, σε περίπτωση άποσκίρτησεως άπ' αυτόν και άποκαλύψεως τῶν μυστικῶν του, «θά μετανοήσωσι πικρῶς»¹⁷.

Η λειτουργία αυτού τοῦ εκθέσμου και άποκρύφου σωματείου τῶν μοναχῶν δημιούργησε μεγάλη άναστάτωση εντός τῆς μονῆς, ό δέ ήγούμενος Ίωνάθαν προσπάθησε νά αντιδράσει κατά τῆς ύπάρξεως του και τῆς δραστηριότητας τῶν μελῶν του, ματαιῶς όμως, διότι τυχόν μάρτυρες έξουδετερώνονταν άπό τους νηφονιστές, αυτόν δέ τὸν ήγούμενο άποπειράθηκαν νά δηλητηριάσουν¹⁸.

Η ύπαρξη τοῦ εν κρυπτῶ δρῶντος συλλόγου άποκαλύφθηκε τὸ 1896, όταν νεαρός δόκιμος μοναχός¹⁹, ό όποιος εἶχε μνηθεῖ στὸν Νηφονισμό, κατήγγειλε έγγραφως στην Ίερά Σύνοδο

16. Έφ. Σκρίπ, φ. 2314, 24.1.1902.

17. Έφ. Σκρίπ, φ. 2325, 4.2.1902.

18. Έφ. Καροί, 9.1.1900 και έφ. Σκρίπ, φ. 2325, 4.2.1902.

19. Όνομαζόταν Άθανάσιος Άθανασόπουλος, συμφώνως πρὸς συνέντευξη τοῦ Νήφωνος Δημοπούλου στην έφημερίδα Έμπρός, φ. 1898, 8.2.1902. Δεύτερη καταγγελία έναντίον τῶν νηφονιστῶν άπευθύνθηκε στην Ίερά Σύνοδο άπό κάποιον επιστήμονα, ό όποιος, όπως και ό δόκιμος μοναχός, άποσκίρτησαν άπό τὸν σύλλογο.

τὴν ὑπαρξή του, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι λειτουργοῦσε παρὰ τοὺς μοναστικούς καὶ ἠθικούς κανόνες. Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διαλαμβάνουμε στὴν ἐπόμενη ἐνότητα.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐλέχθη δημοσίως ὅτι ὁ Νηφωνισμὸς εἶχε ἐξάπλωθεῖ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα²⁰ ἐκεῖ ὅπου δραστηριοποιήθηκε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἦταν ἡ περιοχή τῆς Τριπόλεως.

Πράγματι, στὴν πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Ἀρκαδίας ἔλαβε εὐρεία ἐξάπλωση ἡ Νηφωνιστικὴ κίνηση. Οἱ συνάξεις πραγματοποιοῦνταν κατὰ τις νυκτερινὲς ὥρες (ἕως καὶ τὴν 4η πρωϊνὴ) σὲ ἰδίους χώρους²¹, στοὺς ὁποίους πολλὰ μέλη συγκατοικοῦσαν, πάντοτε ὑπὸ ἄκρα μυστικότητα²². Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὑφίστανται ἐνδείξεις ὅτι, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνάξεων, λάμβαναν χώρα μεταξὺ τῶν νηφωνιστῶν διαχύσεις, ἐξικνούμενες καὶ σὲ ἐκτετραμμένες συμπεριφορὲς σεξουαλικῆς ὑφῆς²³.

20. Βλ. τὴν ὁμιλία ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τοῦ Βουλευτοῦ Στάη. Ἐφ. *Ἀκρόπολις*, φ. 7189, 12.2.1902. Πρβλ. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902. Σημειώτεον ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ Νηφωνισμοῦ ἔκθεση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μαντινείας Θεοκλήτου Βίμπου (*Ἀνάπλασις*, φ. 305, 30-10-1903, σ. 7), ὁ ἱερομόναχος Ἀγαθόδωρος Μαρκόπουλος βρισκόταν διαρκῶς ἐν κινήσει, ἐπισκεπτόμενος ἀλληλοδιαδόχως τὴν Ἀθήνα, τὸν Πειραιᾶ, τὴν Πάτρα, τὸν Πύργο, τὸ Ναύπλιο καὶ τὴν Τρίπολη. Βλ. καὶ Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2326, 5.2.1902.

21. *Ἀνάπλασις*, φ. 305, 30.10.1903, σ. 7. Πρβλ. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902.

22. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2327, 6.2.1902.

23. Κατὰ τὴ μαρτυρία ἀρχαρίου, μὴ μεμνημένου, ὁ ὁποῖος, κατὰ σύμπτωση, συνέλαβε ἐπ' αὐτοφώρῳ νηφωνιστὲς καὶ νηφωνίστριες «ἀναμίξ», παρουσίᾳ μάλιστα τοῦ Νήφωνος Δημοπούλου. Βλ. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2328, 7.2.1902 καὶ Ἐφ. *Ἀκρόπολις*, φ. 7185, 8.2.1902. Πρβλ. καὶ Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902. Μαρτυρεῖται, ἐπίσης, καὶ ἀπόπειρα ἐξαπατήσεως νεορῶν ἀφελοῦς νηφωνιστοῦ με ὀφθαλμαπάτη. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902.

Οἱ ὄπαδοί, οἱ ὅποιοι στρατολογοῦνταν στὸν Νηφονισμό, προέρχονταν, κατὰ προτίμηση, ἀπὸ εὐπορες οἰκογένειες καὶ μάλιστα ἐπὶζητοῦνταν νέοι ἀπὸ ἀνώτερες τάξεις, εὐειδεῖς καὶ εὐφρεῖς, ἀλλὰ καὶ νέες γυναῖκες²⁴. Οἱ νηφονιστὲς διακρίνονταν σὲ δύο τάξεις, τῶν ἀρχαρίων καὶ τῶν μνημένων, ὑπῆρχε δὲ καὶ τελετουργικὸ εἰσδοχῆς τους στὴν ομάδα, τὸ ὅποιο περιελάμβανε καὶ ὀρκωμοσία²⁵. Συμφώνως πρὸς τὸν Πρωτοπαῖ, καθηγητὴ τῶν ἱερῶν τοῦ Διδασκαλείου Τριπόλεως²⁶, οἱ νηφονιστὲς τῆς περιοχῆς αὐτῆς ὑπερέβαιναν τοὺς τριακοσίους, αὐτοαποκαλούμενοι «*Ἡ Δράξ τῶν Τριακοσίων*». Σ' αὐτοὺς συγκαταλέγονταν ἰατροί, δικηγόροι, κ.λ.π., πενήντα γυναῖκες, περίπου πενήντα μαθητὲς γυμνασίου καὶ ὁ γυμναστής τοῦ Γυμνασίου καὶ Διδασκαλείου Τριπόλεως Ἀναστασόπουλος²⁷, ὁ ὅποιος κατηγορήθηκε καὶ ὡς ὑπαρχηγὸς τοῦ Νηφονιστικοῦ συλλόγου, ἦλθε δὲ καὶ σὲ δικαστικὴ διαμάχη μὲ τὸν ἀντινηφονιστὴ ἐλληνοδιδάσκαλο Θ. Μελιδώνη ἐνώπιον τοῦ Πλημμελειοδικείου Τριπόλεως²⁸.

---

24. Ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 1891, 1.2.1902. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2326, 5.2.1902. *Ἀνάπλασις*, φ. 305, 30.10.1903, σ. 7. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902. Ἡ ἐφημερίδα *Σκρίπ*, φ. 2327, 6.2.1902 ὑπολογίζει σὲ 150 τοὺς νέους καὶ τὶς νέες ποὺ προσηλυτίσθησαν.

25. *Ἀνάπλασις*, φ. 305, 30.10.1903, σ. 7. Βλ., ἐπίσης, Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902.

26. Ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 1891, 1.2.1902. Πρβλ. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2326, 5.2.1902.

27. Ὁ γυμναστής Ἀναστασόπουλος ἀρνήθηκε τὴ νηφονιστικὴ του ιδιότητα. Βλ. συνέντευξή του στὴν ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 1899, 9.2.1902. Βλ. καὶ φ. 1902, 12.2.1902.

28. *Ἀνάπλασις*, φ. 302, 9.10.1903, σ. 6.

Στὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ιδιότητος καί, ἴσως, μοναδικῆς στὰ χρονικά τῆς σύγχρονης Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος Νηφωνιστικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία διεπόταν ἀπὸ κράτος ἄκρου μυστικισμοῦ καὶ αὐταρχισμοῦ, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἑξῆς: Πρῶτον, οἱ Νηφωνιστὲς προσπαθοῦσαν νὰ προσεταιρισθοῦν πρόσωπα μὲ ἀθέμιτα μέσα καὶ μάλιστα μὲ καταβολὴ χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἀρύνονταν ἀπὸ συμπαθοῦντες χορηγοὺς ἢ καὶ ἀπὸ οἰκογένειες πλουσίων προσηλυτιζομένων. Δεύτερον, ἡ φήμη, ἡ ὁποία κυκλοφοροῦνταν εὐρύτατα, ὅτι ὁ Νήφων Δημόπουλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν προστατεῦονταν ἀπὸ ισχυρὰ πρόσωπα στὸ ἔργο τους καὶ μάλιστα καὶ ἀπὸ ὑπουργούς, συμφώνως πρὸς τὴν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων δῆλωση τοῦ βουλευτοῦ Στάη²⁹ καὶ τρίτον, ἡ ἀποκάλυψη ὅτι, σὲ μυστικὴ συνεδρίαση τῶν νηφωνιστῶν στὴν Ἀθήνα, προτάθηκε ἀπὸ κάποιον μέλος νὰ προβοῦν σὲ δωροδοκίες προσώπων, προφανῶς πρὸς ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν τους. Ἡ πρόταση, ὅμως, δὲν ὑλοποιήθηκε, διότι τὰ ὑπόλοιπα μέλη φοβήθηκαν μήπως ἐξ ἀφορμῆς αὐτῆς, ἀποκαλυφθεῖ ἡ ὀργάνωσις³⁰.

Μὲ τὸ ζήτημα τοῦ Νηφωνισμοῦ ἀσχολήθηκε καὶ ἡ Βουλὴ, μὲ ἀφορμὴ σχετικὴ ἐρώτηση πού ὑπέβαλε ὁ βουλευτὴς Ἀρκαδίας Μπακόπουλος. Στὴ συζήτηση πού διεξήχθη ὁ ὑπουργὸς Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Α. Μομφεράτος δῆλωσε ὅτι διέταξε τὴ διενέργεια ἀνακρίσεων³¹.

29. Ἐφ. *Ἀκρόπολις*, φ. 7189, 12.2.1902, Ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 1902, 12.2.1902, καὶ *Ἀνάπλις*, φ. 305, 30.10.1903, σ. 7. Πρβλ. *Ἀνάπλις*, φ. 302, 9.10.1903, σ. 6.

30. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2326, 5.2.1902.

31. Ἐφ. *Ἀκρόπολις*, φ. 7189, 12.2.1902 καὶ Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2333, 12.2.1902.

Ἐν τέλει, μετὰ τὸ 1906, ὁπότε, μὲ τὴν ἀπὸ 11.12.1906 ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καταδικάσθηκε σὲ καθαίρεση καὶ εἰκοσαετῆ ἐγκλεισμό ὁ ἐκ τῶν πρωταργατῶν τοῦ Νηφωνισμοῦ Ἀγαθόδωρος Μαρκόπουλος, ἡ κίνηση ἄρχισε νὰ φθίνει. Συνετέλεσε, ἀναμφίβολα σ' αὐτὸ καὶ ἡ ὀρθὴ ἀντιμετάπιση τῶν λίγων ἐναπομεινάντων, οἱ ὅποιοι τελοῦσαν ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Νηφωνισμοῦ, ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Καλαβρυτῶν Φιλάρετο, ὁ ὅποιος, πρᾶγματι, ἐπέτυχε τὴν ὁμαλοποίηση τῆς καταστάσεως³².

β. Οἱ νηφωνιστικὲς δοξασίεις.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἔκθεση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μαντινείας Θεοκλήτου Βίμπου, ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Ἀνάπλασις*³³, καὶ ἀπὸ ἄλλα δημοσιεύματα ἡμερησίων, ὁ Νηφωνισμὸς εἶχε ἰδιότυπες ἀντιλήψεις ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων καὶ ἡθῶν.

Ὁ Νήφων δὲν παραδεχόταν τὴ Θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὸν Ὅποιο, ὡστόσο, θεωροῦσε σπουδαῖο πνευματικὸ ἄνθρωπο, οὔτε τὴν ἀνάστασή Του, τὴν ὁποία ἐρμήνευε ἀλληγορικῶς. Ἀρνοῦνταν τὸ ἀειπάρθενο τῆς Θεοτόκου, θεωροῦσε δέ, ὅτι ἔπρεπε νὰ προσφωνεῖται Χριστοτόκος. Ἀπέρριπτε τὴν ὑπαρξὴ πονηρῶν πνευμάτων, τὴν πραγματικότητα τῶν θαυμάτων τοῦ

---

32. «Ὁ Φιλάρετος μετὰ χριστιανικῆς ἀγάπης συμπεριφέρθη πρὸς ἅπαντας τοὺς, συμπαθῶς, διακειμένους τοῖς Νηφωνισταῖς, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατάρθρωσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν γαλήνην ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του». ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, (Μητροπολίτου πρώην Λίμνου), *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον*, τ. Β', Ἐν Ἀθῆναις 1953, σ. 241.

33. *Ἀνάπλασις*, φ. 303, 16.10.1903, σσ.5-6 καὶ φ. 304, 23.10.1903, σ. 7.

Χριστοῦ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων καθ' ἑαυτές, ὅσες ἀναφέρουν θαύματα, παρ' ὅτι συνιστοῦσε θεμῶς τὴν ἀνάγνωσι τῶν Εὐαγγελίου. Δεχόταν τὸ τρισύνθετο τοῦ ἀνθρώπου, ἀντικαθιστοῦσε τὸ κήρυγμα, ὡς ἄκαρπο, μὲ τὴν ἐμπιστευτικὴ διδασκαλία σὲ στενὸ κύκλο, ἀπέστεργε τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, τὰ μνημόσυνα, τὶς νηστεῖες, ἀκόμη καὶ τὸν κλῆρο, τὶς εἰκόνες, τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ «*ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ποιοῦσαι αὐτὸ χεῖρες ἡμῶν εἶνε μεμολυσμένα*»³⁴. Τασσόταν ἐναντίον τοῦ γάμου. Ἐξ ἄλλου, ὁ Νήφων, τὸν ὅποιον ἀποκαλοῦσαν «*ὁ ἅγιος πατήρ*»³⁵, πιστευόταν ὡς ὁ τέλειος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ γνήσιοι νηφωνιστές³⁶. Στὸ πλαίσιο τοῦ Συλλόγου, ἐπίσης, ὅποιοι δὲν συναριθμεῖτο μεταξὺ τῶν μελῶν του ἔθεωρεῖτο βέβηλος καὶ βδελυκτός, τὴν δὲ σύγχρονη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος χαρακτήριζαν «*εἰδωλολατρικὴν Βαβυλῶνα*»³⁷. Ἀνέπτυξε, ἐπίσης, καὶ ὑποτυπῶδες πολιτικὸ πρόγραμμα, σοσιαλιστικοῦ προσανατολισμοῦ, τοῦ ὁποίου θεμελιώδης ἀρχὴ ἦταν ἡ κατάργησι τῆς μοναρχίας³⁸.

γ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Νηφωνισμοῦ.

Ὅπως προαναφέρθηκε στὴν πρώτη ἐνότητα, τὸ 1896 καταγγέλθηκε, ἀπὸ ἓναν δόκιμο μοναχὸ καὶ ἓναν ἐπιστήμονα, ὁ ἔκθε-

34. *Ἀνάπλασις*, φ. 304, 23.10.1903, σ. 7.

35. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2327, 6.2.1902.

36. *Ἀνάπλασις*, φ. 304, 23.10.1903, σ. 7.

37. Ἐφ. *Καυροί*, 9.1.1900.

38. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 2325, 4.2.1902, φ. 2327, 6.2.1902 καὶ φ. 2333, 12.2.1902.

σμος σύλλογος, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκροτηθεῖ στήν ἱερά μονή Μεγάλου Σπηλαίου. Παρ' ὅτι, ὅμως, κάποιος ἀπό τοὺς καταγγέλλοντες πληροφόρησε προφορικῶς τὸν τότε Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Προκόπιο Β' (Οἰκονομίδη) γιὰ τὰ συμβαίνοντα, ὁ τελευταῖος, εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς νηφωνιστὲς κινούμενος, τὸν προέτρεψε νὰ ἀποστείλει ἐγγράφως στὸν ἴδιο καὶ ὄχι στήν Ἱερά Σύνοδο τὶς καταγγελίες του³⁹.

Κατόπιν πείσεως ἀπὸ Συνοδικούς ἐπισκόπους, ὁ Μητροπολίτης Προκόπιος ἀπέστειλε ὡς Ἐξαρχο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἕναν ἀρχιμανδρίτη, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐξετάσει ποιοὶ ἀπὸ τοὺς δοκίμους μοναχοὺς τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγάλου Σπηλαίου ἔδειξαν ἀπίθεια πρὸς τοὺς ἀνωτέρους τους. Ὁ Ἐπίσκοπος κινήθηκε σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο καὶ συμβούλευσε τοὺς δοκίμους μοναχοὺς νὰ ὑπακούουν τοὺς προϊσταμένους τους, στήν δὲ ἔκθεσή του πρὸς τὴν Ἱερά Σύνοδο βεβαίωσε ὅτι δὲν ὑφίστατο σκάνδαλο καὶ ὅτι ἡ ὁμόνοια ἐπῆλθε.

Μετέπειτα ἀπεστάλη, καὶ πάλι ὡς Ἐπίσκοπος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐθύμιος Πλατῆς (κατόπιν ἐπίσκοπος Θεσσαλιώτιδος, καὶ Φαναριοφερσάλων), ὁ ὁποῖος διεξήγαγε ἀνακρίσεις περὶ τοῦ μυστικοῦ συλλόγου καὶ ὑπέβαλε ἔκθεση-πόρισμα πρὸς τὴν Ἱερά Σύνοδο.

---

39. Ὁ Νήφων Δημόπουλος καὶ οἱ συνιδρυτὲς τοῦ Συλλόγου φέρονται νὰ ἔλεγον: «Ἐφ' ὅσον εἶνε Μητροπολίτης ὁ Προκόπιος, δὲν φοβούμεθα κενέναν». (Ἐφ. Σκρίπ, φ. 2325, 42.1902). Σὲ συνέντευξή του, πάντως, στήν ἐφημερίδα *Ἐμπρός* (φ.1898, 82.1902), ὁ Νήφων ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ συγγενική του σχέση μὲ τὸν Προκόπιο δὲν ἐμπόδισε τὸν τελευταῖο νὰ ἀποστείλει στήν μονή ἐξάρχους καὶ ἀνακριτὲς. Ὁ ἴδιος δὲ καταδικάστηκε ἀπὸ Σύνοδο προεδρευόμενῃ ἀπὸ τὸν Προκόπιο.

Τελευταῖος Ἐξάρχος ἀπεστάλη τὸ 1899, «ὅτε τὰ πάθη κατὰ τοῦ ἡγουμένου ἐν τῷ Μεγάλῳ Σπηλαίῳ ἔφθασαν εἰς τὸ ἄκρον τῆς μανίας»⁴⁰, ὁ ἐπίσκοπος Λαρίσης Ἀμβρόσιος, καὶ πάλι πρὸς διενέργεια ἀνακρίσεων. Ἡ κατάσταση στὴν μονὴ ἦταν, ὅμως, πολὺ τεταμμένη καὶ ὁ ἐπίσκοπος μετέβη συνοδευόμενος ἀπὸ στρατιῶτες καὶ χωροφύλακες. Μίλησε στοὺς μοναχοὺς κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία, οἱ δὲ τελευταῖοι ὑποσχέθηκαν ἐγγράφως ὅτι θὰ ἄλλαζαν διαγωγὴν.

Στὴν συνεδρία τῆς 21ης Φεβρουαρίου 1901 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ζήτημα τῶν νηφονιστῶν, ἀφοῦ προφανῶς δὲν εἶχε ἐπιδειχθεῖ μετάνοια καὶ συμμόρφωση ἐκ μέρους τους. Ἐλαβε ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκθεση καὶ τὸ ἀνακριτικὸ πόρισμα (1946 καὶ 1947/8.2.1901) τοῦ ἀρχιμανδρίτου Εὐθυμίου Πλατῆ καὶ τὴν 6/4.2.1901 ἀναφορὰ τοῦ Ἐπισκόπου Λαρίσης Ἀμβροσίου καὶ ἀποφάσισε νὰ καλέσει σὲ ἀπολογία, τὴν Τέταρτη 14 Μαρτίου 1901, τοὺς ἱερομονάχους Νήφωνα Ἀνδρικόπουλο, Ἀγαθόδωρο Μαρκόπουλο, Θεοδώρητο Σακελλαρόπουλο, Νήφωνα Δημόπουλο καὶ Ζαχαρία Παπαϊωάννου, τοὺς ἱεροδιακόνους Ἀθανάσιο Νικολόπουλο καὶ Ἡσαΐα Πασχόπουλο καὶ τοὺς μοναχοὺς Σωφρόνιο Ἀλεξόπουλο ἢ Καμπήσιο, Καλλίνικο Παπαγιαννόπουλο καὶ Νικόδημο Μαρκόπουλο ἢ Καρκαλή⁴¹. Κατὰ τὴν ἐπομένη συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τὴν 14.3.1901, ἐξετάσθηκε πρῶτος ὁ Νήφων Ἀνδρικόπουλος, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε «ἀρδὴν πάσας τὰς κατηγορίας»⁴². Ὁ δεῦτερος κατηγορούμενος,

40. Ἐφ. Σκρίπ, φ. 2325, 4.2.1902.

41. Π.Ι.Σ., συνεδρία 44, φ. 61, πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, (Μητροπολίτου πρώην Λήμνου), *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερα*, τ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 240.

42. Π.Ι.Σ., συνεδρία 51, φ. 65.

Νήφων Δημόπουλος, ἀρνήθηκε ὡς ψευδῆ ὅλα τὰ σὲ βάρος του καταγγελλόμενα περὶ τοῦ συλλόγου, μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι, γιὰ νὰ ὑπάρξει σύλλογος, πρέπει νὰ ὑπάρχει συγκροτημένο Δ.Σ. μὲ πρόεδρο, ἀντιπρόεδρο, γραμματέα, κ.λπ. Ἰσχυρίστηκε δὲ ὅτι οἱ ἀποδιδόμενες σ' αὐτὸν κατηγορίες ὀφείλονταν στὸν ἔλεγχο, πὺν ὁ ἴδιος εἶχε ἀσκῆσει σὲ βάρος τῶν κατηγορῶν του ὡς κακοηθῶν καὶ ἀρρενομανῶν, δηλώνοντας ἐπὶ σχετικῆς ἐρωτήσεως τοῦ Θήρας, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶχε δεχθεῖ ἐπίθεσή τους, δὲν θέλησε, ὅμως, τότε νὰ τοὺς καταγγεῖλει. Βεβαίωσε, ἐπίσης, ὅτι στὸ διάστημα πὺν διέμενε στὴν Τρίπολη ὡς ψάλτης, προσέρχονταν σ' αὐτόν, γιὰ ἐξομολόγησι, πολλοί, τοὺς ὁποίους νουθετοῦσε χωρὶς, ὅμως, ποτὲ νὰ προσηλυτίσει κάποιον. Κατὰ καιροὺς, μάλιστα, τοὺς ἀπηύθυνε μακρὰς παραινεντικὲς ἐπιστολές. Τέλος, ἀρνήθηκε ὅλες τὶς κακοδοξίες, οἱ ὁποῖες τοῦ ἀποδίδονταν, καὶ, ἐπὶ πλέον, κατέθεσε τὸ φύλλο τῆς 13.1.1900 τῆς ἐφημερίδας *Ἀκρόπολις*, στὸ ὁποῖο εἶχε καταχωρισθεῖ ἢ ἀπὸ 10.1.1900 ἐνυπόγραφη καὶ ἀπολογητικὴ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιστολῆ του⁴³. Ἐπὶ σχετικῆς ἐρωτήσεως, δήλωσε ὅτι ἀσκοῦσε καθήκοντα πνευματικῶ, κατόπιν ἀδείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μαντινείας Θεοκλήτου, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἐνημέρωσε τὴν Ἱερὰ Σύνοδο ὅτι εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ τοῦ παραχωρήσει τέτοια ἄδεια⁴⁴. Ὅταν, μάλιστα, ὁ ἴδιος ἀρχιεπίσκοπος μετέβη στὴν Τρίπολη καὶ ἐγινε δέκτης τῶν φημῶν ὅτι ὁ Νήφων εἶχε ἰδρύσει μυστικὸ σύλλογο, τὸν κάλεσε γιὰ ἐξηγήσεις. Ὁ Νήφων ἰσχυρίστηκε ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς Τριπόλεως ἦταν ἐξαπλωμένη ἢ ἀρσενικοκίττα καὶ ὅτι ὁ ἴδιος προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἐξαλείψει. Τέλος, ὁ Ἀγαθό-

---

43. Π.Ι.Σ., Συνεδρία 51, φ. 65.

44. Π.Ι.Σ., Συνεδρία 51, φ. 65.

δωρος Μαρκόπουλος «έρωτηθείς ἂν ἐν Τριπόλει ὁ Νήφων Δημόπουλος εἶχεν ὀπαδούς καὶ προσήλυτους, ἀπήντησεν ὅτι ἀγνοεῖ ἂν εἶχε τοιούτους, ἐπιβεβαίωσε ὅμως, ὅτι ἐν Τριπόλει οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Νήφωνος ἐκαλοῦντο Νηφωνισταί»⁴⁵.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 13ης Ἀπριλίου 1901, μὲ ψήφους τρεῖς ἔναντι δύο⁴⁶, «ἀπεφίηται μὴ τιμωρητέους τοὺς κατηγορουμένους ὡς πρὸς τὴν κατ' αὐτῶν κατηγορίαν ἐπὶ αἰρέσει καὶ κακοδοξίᾳ», δεχόμενη τὴν ἄρνηση, κατὰ τὴν ἀπολογία τους, τῶν ἀποδοθεισῶν σ' αὐτοὺς αἰρετικῶν ἀπόψεων ὡς ἔμπρακτη μεταμέλεια, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θὰ προβοῦν «εἰς ἔκδοσιν τοῦ κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμεν. Συνόδων ἀπαιτουμένου λιβέλλου πρὸς ἀπόπτωσιν καὶ ἀναθεματισμὸν τῶν αἰρετικῶν καὶ κακοδόξων ἰδεῶν»⁴⁷. Σημειωτέον ὅτι, ὅπως διαλαμβάνεται στὴν ἐπομένη ἐνότητα, ἡ Δικαιοσύνη διερεύνησε, ὑπερβαίνοντας βεβαίως τὰ ὅρια δικαιοδοσίας της, διεξοδικὰ τὶς δοξασίες τῶν νηφωνιστῶν καὶ τοὺς θεώρησε αἰρετικούς. Ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν ἴδια πλειοψηφία, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κήρυξε ὅλους τοὺς κατηγορουμένους ἐνόχους γιὰ ἴδρυση ἀπαγορευμένου ἀπὸ τὴ θρησκεία καὶ ἐπικίνδυνου γιὰ τὴν κατάλυση «τῆς τε μοναστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς νομίμου τάξεως συλλόγου, σκευωρίας δὲ καὶ συναμοσίας καὶ τυρείας συγκληρικῶς», καὶ καταδίκασε τοὺς ἰδρυτές του: Νήφωνα Δημόπουλο, Ἀγαθόδωρο Μαρκό-

45. Π.Ι.Σ., Συνεδρία 51, φ. 65.

46. Μειοψήφισαν οἱ Ἀθηνῶν Προκόπιος καὶ Λαρίσης Ἀμβρόσιος, οἱ ὁποῖοι ἐπιδίωκαν τὴν πλήρη ἀθώωση τῶν κατηγορουμένων. Π.Ι.Σ., Συνεδρία 56, φ. 68.

47. Π.Ι.Σ., συνεδρία 56, φ. 68, καὶ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΤΕΣΗ, (Μητροπολίτου πρώην Λήμνου), *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον*, τ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 240.

πουλο, Θεοδώρητο Σακελλαρόπουλο και Αθανάσιο Νικολόπουλο σὲ δεκαετῆ ἀργία. Σὲ διετῆ ἀργία καταδικάσθηκαν οἱ Ζαχαρίας Παπαϊωάννου και Ἡσαΐας Πασχόπουλος. Σ' ὄλους δὲ τοὺς παραπάνω ἐπεβλήθη ἡ ποινὴ ἐγκλεισμοῦ σὲ μονὲς τῆς Πελοποννήσου, γιὰ χρονικὸ διάστημα ἴσο μ' αὐτὸ τῆς ἀργίας. Οἱ ποινὲς αὐτές, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Συνόδου ἐπιβλήθηκαν «ἐξ ἄκρας συγκαταβάσεως», διότι διαφορετικὰ ἔπρεπε νὰ καθαιρεθοῦν οἱ κατηγορούμενοι⁴⁸.

Ἐνα χρόνο μετὰ, οἱ καταδικασθέντες ἱερομόναχοι και μοναχοί, ὑπέβαλαν ὑπόμνημα⁴⁹, μὲ τὸ ὁποῖο παρακαλοῦσαν τὴν Ἱερὰ Σύνοδο νὰ ἀναθεωρήσει τὴν ὡς ἄνω καταδικαστικὴ ἀπόφασή της ἢ νὰ τὴ διαπέμψει ἀρμοδίως, ὥστε νὰ τύχουν Βασιλικῆς χάριτος⁵⁰. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, κατὰ τὴ συνεδρία της τὴν 21 Ἰουνίου 1902, ἔκρινε ὅτι δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιληφθεῖ τῆς ἀναψηλαφήσεως τοῦ ζητήματός τους, ἀποφάσισε, ὅμως, νὰ παρακαλέσει τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν νὰ ἐνεργήσει τὰ δέοντα, γιὰ τὴν ἄρση τῆς ποινῆς τους και τὴν ἀπονομὴ Βασιλικῆς χάριτος. Μειοψήφισε μόνον ὁ ἐπίσκοπος Ἀργολίδος Νικάνδρος, ὁ ὁποῖος ζήτησε, πρὶν ληφθεῖ ἡ ὁποιαδήποτε ἀπόφαση, νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων πού εἶχε διενεργήσει ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας, νὰ ἐξετασθεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς δικογραφίας πού διενήργησε ἡ τακτικὴ δικαιοσύνη, νὰ ζητηθεῖ ἡ γνώμη τοῦ Καλαβρύτων «εἰς ὃν ὑπάγονται οἱ κατηγορούμενοι και ἡ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, και ὅσας ὑπερπάντα ἄλλον ἐδικαιοῦτο και ὄφειλε νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἂν κρίνῃ

---

48. ΠΙ.Σ., συνεδρία 56, φ. 68.

49. Ἀπὸ 28.4.1902, ἀρ. πρωτ. 4072.

50. ΠΙ.Σ., συνεδρία 52, φ. 105.

ἀξίους χάριτος τοὺς καταδίκους, καὶ ἂν ἡ πρὸς αὐτοὺς ἐπιείκεια θὰ ἐπαναφέρει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν μοναστικὴν τάξιν καὶ εὐκοσμίαν», νὰ ζητηθεῖ ἡ γνώμη τῶν οἰκείων ἐπισκόπων, στὶς περιφέρειες τῶν ὁποίων ἐξέτιαν τὶς ποινές τους οἱ νηφωνιστές, καὶ, τέλος νὰ ληφθοῦν τηλεγραφικῶς πληροφορίες ἂν βρίσκονται στὸν τόπο τῆς ποινῆς τους, «διότι γνωστὸν ἐκ πολλῶν πληροφοριῶν εἶναι ὅτι ὁ μὲν ἀρχηγὸς τοῦ Συλλόγου καὶ τῶν αἰρέσεων Νήφων Δημόπουλος οὐδόλως μέχρι σήμερον μετέβη εἰς τὸν τόπον τῆς ποινῆς αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ μεταβάλλοντες ἐδραπέτευσαν μετ' ὀλίγον»⁵¹. Κατὰ τὴ συνεδρία τῆς Συνόδου, τὴν 22.11.1902, ἀναγνώσθηκε τὸ ἔγγραφο τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργείου⁵², τὸ ὁποῖο κοινοποιῶσε τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀπαλλάσσονταν τοῦ ὑπολοίπου τῆς ποινῆς τους οἱ καταδικασθέντες νηφωνιστές. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀποδέχθηκε τὴ χορηγηθεῖσα χάρις⁵³.

δ. Ἡ δικαστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Νηφωνισμοῦ.

Τοῦ ζητήματος τοῦ Νηφωνισμοῦ ἐπλήφθηκε καὶ ἡ Δικαιοσύνη. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1903 διεξήχθησαν ἀνακρίσεις στὴν Τρίπολη⁵⁴ οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔκδοση βουλευματοῦ τῶν δικαστῶν Ν. Βάφα, Π. Μανουσόπουλου καὶ Ι. Καμάρα τοῦ Πλημμελειοδικείου Τριπόλεως, διὰ τοῦ ὁποίου παρα-

51. Π.Ι.Σ., συνεδρία 64, φ. 123-124.

52. Ἐγγραφο 2097/19.11.1902, ἀρ. πρωτ. 314.

53. Π.Ι.Σ., συνεδρία 8, φ.133.

54. Ἐφ. Ἐμπρός, φ. 1896, 6.2.1903.

πέμπονταν σὲ δίκη⁵⁵ οἱ Νήφων Δημόπουλος, Ι. Ἀναστασόπουλος καὶ Ι. Μουτσόπουλος⁵⁶, διότι «αἰρεσιῶται ὄντες, [...] προσεπάθησαν δι' ἀθεμίτων μέσων νὰ διαδώσωσιν ἢ καταστήσωσιν ἐπικρατεῖς τὰς θρησκευτικὰς των δοξασίας, ἠρέθιζον δὲ τοὺς ὀπαδοὺς των εἰς ἐχθροπάθειαν κατὰ τῶν ἐτεροδοξούντων καὶ τοὺς ἠμποδίζον ἀπὸ τοῦ νὰ συγκοινωνῶσι μετ' ἄλλων»⁵⁷. Ἡ δίκη πραγματοποιήθηκε στό Πλημμελειοδικεῖο Ναυπλίου καὶ οἱ νηφωτιστές, μὲ τὶς ἀποφάσεις 1323 καὶ 1324/1904⁵⁸, καταδικάσθηκαν σὲ τριετῆ φυλάκιση «ἐπὶ διαταράξει τῆς εἰρήνης τῆς θρησκείας»⁵⁹.

Οἱ καταδικασθέντες προσέφυγαν κατὰ τῆς ὡς ἄνω ἀποφάσεως στὸν Ἄρειο Πάγο, ὅπου ὑπέβαλαν αἴτηση ἀναίρεσεως, τὴν 4.5.1904⁶⁰, τὴν ὁποία ἀνέπτυσαν, κατὰ τὴ δίκη ποὺ παραγματοποιήθηκε τὴν 13.11.1904, οἱ συνήγοροί τους Ἀραβαντινός, Κωνσταντόπουλος καὶ Ποταμιᾶνος, προβάλλοντας τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀσκηθεῖ ποινικὴ δίωξη κατὰ τῶν κατηγορουμένων, ἀφοῦ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀπέφυγε νὰ χαρακτηρίσει τὶς πράξεις τους ὡς αἰρετικὲς καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ὑπῆρχε σχετικὴ βεβαίωση «ὅτι σκοπὸς των ἦτο νὰ καταστήσωσιν ἐπικρατεῖς τὰς θρησκευτικὰς των δόξας»⁶¹. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν συνηγόρων ἀντέκρουσε ὁ Εἰσαγγελέας τοῦ Ἀρείου Πάγου Δημοσθένης

55. *Ἀνάπλασις*, φ. 311,11.12.1903, σ. 4.

56. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 9611, 10.12.1904.

57. *Ἀνάπλασις*, φ. 311,11.12.1903, σ. 5.

58. Βλ. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 9611, 10.12.1904.

59. Ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 2899, 14.11.1904.

60. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 9611, 10.12.1904.

61. Ἐφ. *Σκρίπ*, φ. 9595, 14.11.1904

Τσιβανόπουλος⁶², ό όποιος, άφοϋ χαρακτηρίσε παρεκτροπή τόν γεγονός ότι τόν Πλημμελειοδικείο άσχολήθηκε με τήν έξέταση τού περιεχομένου τών θρησκευτικών δοξασιών τών κατηγορουμένων, τονίζοντας ότι «εύκταιον θά ήτο νά έλειπον έκ τών δικαστικών έγγραφών τοιαύται κατά παρέκβασιν άφηγήσεις βλασφημιών κατά τής ήμετέρας θρησκείας», έθεσε ως κριτήριο τισ διατάξεις τού άρθρου 198 τού Ποινικού Κώδικος, οι όποιες, έχοντας ως στόχο τήν προστασία τής δημοσίας τάξεως, τιμωρούσαν τήν πρόκληση έχθροπάθειας κατά τών «έτεροδοξούτων» και τήν παρακώλυση «συγκοινωνίας αύτων μετ' άλλων», χωρίς, μάλιστα, νά λαμβάνεται ύπ' όψιν ή πρόθεση πρός επικράτηση τών δοξασιών - έκτός άν συνδεόταν (ή πρόθεση) με τή χρησιμοποίηση άθεμίτων μέσων. Κρίνοντας ότι στην περίπτωση τών κατηγορουμένων συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις αυτές, ζήτησε τήν άπόρριψη τής αιτήσεως άναίρεσεως, καταλήγοντας τήν άγόρευσή του ως εξής: «οί άνααιρεσιόντες αίρεσιώται ώθοϋσι τόν Έθνος πρός τά όπίσω διά τών θρησκευτικών σκανδάλων, άπανα διεγείρουσι και ζητοϋσι νά έπαναφέρωσι τούς οικτρούς χρόνους παρελθόντων αιώνων. Έάν δέν είνε άκαταλόγιστοι οι τοιοϋτοι αίρεσιώται πρέπει νά διδαχθώσιν ότι οι νόμοι διατηροϋσι τήν ίσχυν των και κολάζουσιν άυστηρώς τοιαύτας πράξεις»⁶³. Ο Άρειος Πάγος εξέδωσε, τελικά, άπορριπτική άπόφαση⁶⁴, ή όποία δημοσιεύθηκε τήν 4.12.1902. Σ' αύτήν

62. Αναφέρεται και ως Τζιβανόπουλος. Προτιμούμε τή γραφή Τσιβανόπουλος, όπως τόν αναφέρει ό Π. Δημόπουλος (βλ. Π. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Εισαγγελία*, έκδ. Σάκκουλα, χτ. 2004², σ. 164).

63. Έφ. Έμπρός, φ. 9629, 28.12.1904, όπου και τόν πλήρες κείμενο τής άγορεύσεως τού Εισαγγελέως.

64. Απόφαση Άρείου Πάγου ύπ' άρ. 213/1904.

υιοθετείται ἡ γνώμη τοῦ Εἰσαγγελέως Δ. Τσιβανοπούλου, ἀφοῦ γίνεται ἀποδεκτὸ ὅτι ναὶ μὲν τὸ Πλημμελειοδικεῖο Ναυπλίου καθ' ὑπέρβαση κήρυξε τοὺς κατηγορουμένους αἰρετικούς – αὐτὸ εἶναι ἀρμοδιότητα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου– ὀρθῶς, ὅμως ἔκρινε αὐτοὺς ἐνόχους καὶ τοὺς καταδίκασε γιὰ πρόκληση μίσους ἐναντίον «*τῶν μὴ πρεσβυόντων τὰς δοξασίας αὐτῶν*» καὶ γιὰ «*διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως*»⁶⁵.

---

65. Ἐφ. *Ἐμπρός*, φ. 9611, 10.12.1904.